

Smrt in pogreb Jakoba Nesreče.

Spisal Ivan Cankar.

I.

Lerodno je bilo takrat moje stanovanje. Spravili so me bili na izbo, ker drugjé ni bilo prostora. Hiša je bila nizka in je visela ob klancu, zato je bila izba vsa skalovita. Če sem se vračal ponoči domu po strmi lestvici, sem na vrhu razprostrl roké in sem stopal z veliko opreznostjo, da sem našel pot po rovih, med skalami in kotlinami. Drugače pa je bilo prijetno na izbi. Močnó je dišalo po senu in čisto sam sem bil sredi popolne tišine, kakor je nikjer drugjé ni bilo. Če je zaškrtala miš, se je glasilo tako razločno, tako krepko na dvoje je bila presekala tišino, kakor da bi kdo žagal tik poleg mene; žagar je nehal in mahoma se je zgrnila tišina, črnejša nego prej, ne odmeva ni bilo, ne spomina. Slišal sem, če je par korakov od mene tihotapila mačka na mehkih tačicah ter skočila na tram. Tako tenka je bila tišina, da bi' bil slišal misel, če bi se bila napotila k meni iz daljave.

Podneví so bila senena vrata na stežaj odprta in videl sem na klanec kakor iz okna v pritličju. Moja miza je stala tik pred širokimi vratmi in če sem sedel za mizo in je prišel človek po klancu, sem videl njegov obraz in njegove nogé tako natanko in blizu, kakor je on videl moje noge in moj obraz.

To so bili časi velike bridkosti in brezkončnih sanj. Ob zlati, topli jeseni je bilo, še je bilo solnce

v srcu, v vsem živem telesu — toda oddaleč kakor spomin, kakor zamolkel klic iz samote. Pod večer, ko je vas že utihnila, so se oglasili nenadoma mlatiči; morda so mlatili tudi prej, toda nisem jih slišal ob hreščanju kamenja na klancu, ob glasni govorici na cesti. Enakomerno, zamolklo, pesem brez zvoka, so padali udarci. In silna, trpka, brezsolzna žalost mi je stisnila srce.

Nikoli nisem občutil tako popolne, neutolažljive, brezglasne samote kakor ob tistih urah. Bliskoma, strašno v svoji razločnosti se je prikazalo pred mano moje življenje, moja podoba se je prikazala pred mano, kakor je tavala sredi pustinje. Občutil sem v svoji žalosti, da nisem brat ljudem, da ni nobene še tako tanke niti, ki bi vezala moje srce na druga srca. Drugačno je moje življenje, drugačne so moje misli, še moj jezik je drugačen od življenja, misli in jezika njih, ki hodijo mimo mene, ki živim in govorim z njimi. Niti sovraštvo nas ne druži, komaj tista mrzla nezaupnost, ki jo čuti tujec do tujca . . .

Ob tistih jesenskih večerih sem sedel za mizo pred odprtimi vratmi in sem pisal romantično dramo. Junak je bil človek osamljenec, ki se ni udal radovoljno svoji usodi, temveč je hotel, predrznež, namesto da bi se uklonil ter se združil z ljudmi, sprejel njih življenje, njih misli in njih jezik, tako kakor kane kaplja v morje in se spoji brez sledú z vesoljnostjo, namesto da bi tako storil ter se oženil, je hotel izpiti morje, usurpirati božji tron ter vsiliti človeštvu svoje življenje, svoje misli in svoj jezik. Tako je hotel in je žalostno propadel. Jaz pa sem ga imel rad, tistega junaka, zato ker je hotel in zato ker je propadel . . .

Zvečer, ko je bila solnčna luč že zlata in trudna in se je razlila po nebu temnejša sinjína, sem sedel

za mizo, gledal sem na klanec in sanjal. Po klancu, pod mojimi nogami, je šel časih človek, golorok, grablje ali koso na rami, ozrl se je proti meni, pokimal je in je šel dalje. Nizka bela hiša na oni strani je bila vsa v solncu; edino okno, ki je gledalo name, je bilo zastrto z rožmarinom in le redkokdaj se je prikazal med zelenjem rjavi obraz otroka z velikimi očmi in širokimi rdečimi ustnicami...

Zahreščalo je kamenje in zasopel in poten je prihitel na klanec kuštrav fant, dolg, suhoten in zelo slabo oblečen; bos je bil, sukna mu je bila prekratka in hlače mu niso segale do gležnjev. Vzdignil se je z rokami, iztegnil je dolgi vrat in njegova glava se je prikazala nenadoma pod mojim nogami. Vodene, svetle oči so bile srepo uprte name in na bledikastem obrazu je bil strah.

»Jakob Nesreča je umrl!«

Spravil sem papirje, da bi jih ne raznesel veter, vzel sem klobuk in sem skočil na klanec.

Hitela sva naravnost čez polje, po ozki stezi ob potoku. Vas je bila še vsa v solncu; svetila se je bela in prazniška nad rumenim poljem ter se spenjala v hrib. Prišla sva na široko cesarsko cesto in tik pod nama je ležala globoka, temna, vlažna kotlina.

»Kako pa je umrl? Kedaj je umrl?« sem vprašal.

»Kako naj je umrl? Obesil se je!«

Odgovoril je s tako mirnim glasom, kakor da se mu je zdelo vprašanje nespametno in tudi jaz se nisem nič začudil.

Po najbližji, strmi in kameniti poti sva lezla v kotlino in takoj nama je zasopel v lica hladen mrak. Visoko do neba se je spenjalo navpično, sivo skalovje, izglodano in razrito, na vrhu in v temnih razpokah poraslo z grmičevjem in nizkim drevjem. Na dnu je

šumela voda. Njena gladina je bila temna in čisto mirna, šumelo je kakor pod zemljo; oziral se je človek in je poslušal in čuden strah je segel v srce.

Šla sva sklonjena pod vrbami, po spolzki brvi, nato po ilovnati, malo razhojeni stezi, skriti v gostem grmičevju. Pod skalo, strmečo nad nama, sva postala in si nisva upala dalje.

»Ali si ga sam videl?« sem vprašal taho in bilo mi je kakor v mraku na pokopališču.

»Sam sem ga videl!« je odgovoril prav tako taho in je gledal v tla.

»Kako je bil?«

»Na tleh je ležal.«

Nenadoma me je minila bojazen, slutnja tiste groze, če bi bil zastrmel name sè stene siv obraz z oteklimi ustnicami, izbočenimi očmi. Razmaknil sem grmovje in sem stopil v brlog.

Jama je bila, kakor jo je izkopala voda v skalo in prst. Od stropa, tako nizkega, da sem stal upognjen, je padala poredkoma rumena voda; ob deževnem vremenu in ob povodnji se je odprla zemlja v ozadju in umazan studenec se je penil jaderno šumeč iz jame. Ob steni je bila skala tako izdolbena in izglodana, da je bila skrinji podobna. Čez skrinjo je bila pogrnjena plahta in na plahti je ležal človek; samo z životom je ležal; glava, roke in noge so visele niz dol.

Stala sva pred njim; počasi, kakor da bi bil stopil v vodo, mi je lezla groza od nog do srca.

Govoril sem šepetajoč, kakor ob mrtvaškem odru.

»Kdo ga je položil tja?«

»Jaz ga nisem položil.«

Osuplost je premagala grozo in stopil sem bližje.

»Saj ima še vrv okoli vratu! Kdo ga je odrezal?«

»Jaz ga nisem odrezal!«

Moj tovariš je trepetal, kakor da bi ga zeblo.

Človek, ki je ležal pred nama, je bil oblečen v blatne, razcapane cunje; bos je bil in nogé so bile črne kakor nogavice; dolgi vrat je bil iztegnjen in upognjen, tako da se je glava dotikala z lasmí blatnih tal. Šele ko sem stopil k njemu, vzdignil mu glavo ter jo naslonil ob zid, sem mu videl razločno v obraz in sem se začudil.

Vrv se je še tesno ovijala vratú, obraz pa ni bil nič izpremenjen. Tako sivkasto bled, tako mrk in miren je bil kakor prej; samo oči so bile napol odprte, bele in mrtve in ustnice so bile nabrekle.

»Kaj bi z njim?« je vprašal tovariš. »Glej njegove roké!«

Na rokah se je poznala nekrščanska smrt; zelo otekle so bile, kakor nabasane z nečisto krvjó; in človeka, ki bi jih ugledal, bi obšla huda misel: »Ta ni prejel svetih zakramentov!«

Natanko nad skrinjo je bila špranja v skali in v špranjo je bilo zabito poleno.

»Tam je storil!« je zašepetal fant in zobjé so mu šklepetali.

Kje so bile moje žalostne misli, Bog vedi; za rame sem držal človeka z obema rokama, kakor je slonel ob zidu, in sem mu gledal v obraz. Zazdelo se mi je, da je zgenil trepalnice in zrahljal sem vrv.

»Zakaj si to storil?«

In zazdelo se mi je, da so se zgenile ustnice ter se nasmehnile, s čudno pomilovalnim in sočutnim smehljajem. Nasmehnile so se, izpregovorile niso več; in v tistem trenotku sem čutil natanko, da se je zgenila rama pod mojo roko in da so se prsi tiho vzdignile.

Strmel sem mu v obraz, ki je bil ves miren in zadovoljen, in sem poslušal.

Zdaj je konec!« sem se okrenil iz sem izpustil njegove rame.

»Kaj še ni bil mrtev?« je vzkliknil fant in je prebledel.

Ne vem, zakaj je bila takrat tolika bolečina v mojem srcu, tolika... kakor da sem bil jaz sam omahnil, udal se sramotno, izlil v pesek klaverni ostanek svoje moči... zakaj sem čutil toliko bolečino v tistem trenotku, ko sem spoznal, da se on ni udal, ki je slonel ob skali z mirnim obrazom in zateklimi ustnicami...

Stopila sva iz jame, iz grmovja. Pred nama hladen mrak, tišina; tam v visokih durih, med skalovjem, je še sijalo solnce, se je lesketala vas iz daljave.

»Kaj bi zdaj z njim?« je prašal fant, moj priatelj Peter; solzé so bile v njegovih očeh, bos, ubog in ves potrt je stal pred mano.

»Zdaj je mrtev, treba ga bo torej pokopati, kakor se spodobi!«

Vrnila sva se v vas in sva se napotila naravnost proti župnišču. Peter je ostal zunaj pred ograjo, ker si ni upal dalje, jaz sem stopil na dvorišče, posuto z lepim belim peskom.

Župnik je stal na pragu, debel, golorok in gologlav, in je kadil iz dolge turške pipe.

»Jakob je umrl!« sem ga ogovoril.

Gledal mi je v obraz, potegnil je iz pipe in je puhnil dim visoko v zrak.

»Jakob?«

»Umrl je!«

Potegnil je v drugič, zakrožil je ustnice in je puhnil dim počasi prédse, kakor da bi premišljeval.

»Kako pa je umrl?«

»Obesil se je.«

Puhnili je dim nenadoma vame, iztegnil je roko in pipo in je strmel.

»Obesil se je!« sem izpregovoril tiše in sem povesil glavo.

Župnik pa se je takoj pomiril.

»Saj ni bilo mogoče drugače, kakor da se je obesil. Razbojnik je razbojnik in če bi se sam ne bil obesil, bi ga obesili drugi...«

Pokimal je in se je okrenil proti veži.

»Ampak zaradi pogreba!« sem zaklical.

Ves začuden me je pogledal, nasmehnil se je, zmajal je z glavo in je šel.

Osramočen in potrit sem se vrnil na ulico.

»Brez zvonjenja?« je vprašal Peter.

»Brez zvonjenja.«

»In brez gospoda?«

»Brez vsega!«

Tiko sva šla dalje, nenadoma pa je Peter postal in oči so se mu zasvetile. Čudno se mi je zdelo, kako je bil v tistem trenotku podoben mrtvecu, ki je ležal na skrinji. Prav tako siv in bolan je bil njegov obraz in celo njegove ustnice so bile otekle.

»Čemu pa sva šla tja?« je zaklical. »Saj ni potreba ne zvonjenja, ne gospoda. Brigal bi se bil Jakob za gospoda in za zvonjenje! Smejal bi se! Če pred smrtno ni maral človeka, zakaj bi ga blagoslovili po smrti? Smešno bi bilo in nespametno!«

»Pa si se ga bal, ko si mu stal pred mrtvim obrazom!«

»Nisem se ga bal, njega ne!« je povesil glavo.

In ko sem molčal, je izpregovil v drugič, resno in tiko.

»Njega se nisem bal!«

Bos, dolg in suhoten je stopal poleg mene, zmirom pol koraka za mano.

»Nisi se bal, pa si trepetal, kolena so se ti tresla!« Nenadoma je stopil hitreje, pogledal mi je v obraz in jaz sam sem povesil glavo.

»Zakopati ga bo treba, ker je naš brat!« je zamrmral Peter.

Napotila sva se k županu; Peter je ostal na cesti, jaz sem stopil v vežo.

Zelo prijazno me je pozdravil debeli župan; rdeča radost mu je sijala z lic. Komaj sem sedel za mizo, je prinesla dekla visoko steklenico vina.

»Tako je, gospod župan: Jakob je umrl.«

»Mi pa živimo!« se je zasmejal župan in je vzdignil kozarec.

»Jakob, sem rekел!«

»Kakšen Jakob?«

»Tista nesreča!«

Na mizo je postavil kozarec in njegov obraz je bil nenadoma ves resen; stisnil je ustnice in strnil obrvi.

»Obesil se je; nocoj se je obesil!« sem razložil.

In nenadoma se je zjasnil resni obraz.

»Hvala Bogu!« je zavzdihnil, nato pa se je od srca zasmejal.

»Vendar je bil še nekoliko pošten človek, ta Jakob! Zakaj nima vsak tat in razbojnik te pametne misli, da bi se obesil sam, namesto da bi se dal na tuje stroške obešati? Glejte, zdaj imamo v kehi troje vagabundov — žró in žró, krajejo nam denar! Zakaj se ne obesijo? Nalašč sem bil dal zabiti žeblje v zid in tudi vrví, kako močne vrví ležé tam na tleh. Ampak nihče se ne obesi; narobe, tam sedí kanalja, smeje se in se redí!«

Pil je in je izpil.

»O Jakobu sva govorila, župan!«

»Sva govorila! Kaj je z Jakobom?«

»Obesil se je!«

»Zadnji čas je bil! Saj je kradel kakor lisjak; razbojnik je bil, božja šiba!«

»Ampak treba ga bo zakopati; človek je bil!«

Hitro je izpil župan in je vstal.

»Mene le kar pri miru pustite s to stvarjo!«

»Kdo ga bo zakopal?«

Od zlovolje mu je zardel široki obraz.

»Kdor hoče! — Kaj zato ste prišli k meni? Mislil sem, da mi nameravate povedati kaj kratkočasnega. Vi ste tudi eden izmed tistih, ki ... čemu pa se brigate zanj? Kaj je vaš brat?«

Odprl sem usta in že so mi vztrepetale ustnice, da bi odgovoril: »Moj brat je, kakor nihče drugi na svetu. Po srcu mi je brat in po žalosti!«

Vstal sem in sem šel proti durim.

»Kaj bo z njim? Tam leži.«

Župan je skomizgnil z rameni.

»Naj segnije!«

Šel je po veži in se ni več ozrl.

Zasmejal sem se, ko sem stopil na ulico.

»Midva ga bova pokopala, Peter, midva sama! Zvonila mu bova in pela mu bova pesmi!«

»Kaj neče?«

»Neče; in prav je storil, da neče! Saj ni njegov brat!«

Peter mi je pogledal v oči, napol vprašujoč, napol prestrašen, in tudi jaz sem mu pogledal naravnost v obraz in sem mu odgovoril z očmi.

»Tako je! Midva ga bova pokopala, zakaj najin brat je in drugega nikogar!«

Molčé in naglo sva stopala po beli cesarski cesti, kakor da bi se nama mudilo. Solnce je bilo zašlo za

hrib, vsi holmi so bili še svetli in nebo je žarelo lepše nego podnevi; iz senc, ki so legale v dolino, se je vzdigala vas v rezki, bleščeči beloti.

Očitno je bilo, da je Peter veliko mislil, zakaj izpregovoril je nenadoma.

»Krščansko ga je treba zakopati! Tam ne bo ostal, ne sme ostati tam . . .«

Še hitreje je šel, globoko sklonjen, in je izpregovoril s čisto otroškim, jecajočim glasom, kakor da bi ga bilo sram.

»Dolgčas bi mu bilo tam . . . siromaku . . . bratu . . .«

Ob križpotu sva postala obadva in obšla me je krščanska misel.

»Še tja pojdiva, še k tisti ženski. Pošteno ji je dajal vsak mesec bajok za tisto luknjo; ženska je in usmilila se ga bo, vsaj zdaj ko je mrtev in ne krađe več!«

Šla sva in sva prišla do velike hiše, z visokim zidom obzidane, trdnjavi podobne. Peter je ostal za zidom.

Preko vrta, preko prostranega dvorišča sem šel, po visokih stopnjicah, in sem potrkal na duri.

»Kdo prihaja ob tem pozrem času?«

In stopil sem v izbo k gospé, ki je sedela v naslanjaču, črno oblečena, suhotna, gubava.

»Was führt Sie zu mir?«

Nateknila je naočnike.

»Jakob je umrl.«

»Kakšen Jakob?«

»Tisti Jakob, ki je stanoval v brlogu in plačeval bajok.«

»Trine!«

Ko je zaklicala to čudne imé, je prišla dekla.

»Brlog je prost; naj pogleda Janez, če bi ga kdo hotel; bajok je bajok.«

Dekla je šla.

»Kdo ga bo zakopal?« sem prašal.

»Ni mi v sorodstvu!« je odgovorila in me je pogledala srepo iznad naočnikov.

Priklonil sem se in sem šel.

»Kako? Ali mu bo naročila velik pogreb?« je prašal Peter za zidom in zdelo se mi je čudno, da je bil vzburjen in da se je tresel.

»Stoj!« sem se domislil, nenadoma. »Ali je plačal zadnji bajok?«

Peter je pomislil.

»Ne, ni ga plačal!«

»Teci, Peter, teci, in plačaj bajok!«

Peter je tekel in se je takoj vrnil.

»Kaj je rekla?«

»Danke!«

»Zatorej, Peter, pojdeva zdaj naravnost k njemu. Plačala sva mu stanovanje, zato imava pravico do njega in do njegove hiše!«

Zavila sva ob holmih, ob skalovju in sva stopila v lepo hladno noč. Samo nad nama je bila svetloba; nad to nočjo, ki je molčala vse okoli naju in v najinih srcih, je bilo nebo čudovito svetlo; veliko večje so bile zvezde, nego drugje, veliko žarnejše; nebo samo je bilo čudno svetlo; zdelo se mi je, da se je v svoji vesoljnosti tiko premikalo, kakor neizmeren oblak, in da se prikaže kmalu, kadar se nagne do obzorja ta brezkončni obok, nekaj groznega, tako velikega, kakor ne more slutiti srce samo v svoji bojazni . . .

Vlažen hlad je ležal v kotlini; skozi visoka vrata med skalami sva videla svetli svet, v neizmerni, nedosegljivi daljavi, kakor sanje. Zamolklo je šumelo pod zemljo, pod nama; ob tem žalostnem šumenju je bila tišina še globlja, resnejša, smrt oznanjujoča. Stopala

sva tiko, po prstih, kakor hodi človek v mrtvaški izbi, da bi ne zdramila njega, ki je spal.

Oprezno sva razmeknila grmovje in sva stopila v brlog.

»Ali imas svečo, Peter?«

»On sam jih je imel; tam so v culi, pod skrinjo!«

Ob skali je ležala cula, raztrgan predpasnik brez trakov, in v culi je bilo Jakobovo bogastvo. Knjige, ki jih je najrajši bral in ki so bile že vse blatne in razcefrane: »Pavliha«, »Lažnjivi Kljukec«, »Vitez don Kišot«, in kup papirjev, ki jih je bil iztrgal iz različnih drugih knjig, ali ki jih je našel na cesti, ali pa jih ob blagem slučaju ugrabil šolarju, ki se je vračal iz vasí po samotni stezi. V culi je bilo še pol klobase, kos kruha in par lojevih sveč.

Pognila sva plahto na tla, ob steno, in sva položila mrtveca nanjo; tam je bila zmirom njegova postelja, vsako noč je ležal tam in tiko so mu kapale mrzle kaplje na telo, na obraz. Pod glavo sva mu položila culo s knjigami, roke sva mu sklenila na prsih, kakor se spodobi. Nato sva prižgala svečo in sva jo postavila k njegovemu vzglavju; ob dolgem, nemirnem plamenu se je svetil njegov zatekli obraz kakor od trdega, sivega ila; ustnice, široke in debele, so se smehljale še zmirom, oči pa so ležale v globokih črnih jamah in obrvi so bile trde in resne.

Sedela sva na skrinji, gledala sva nanj in sva molčala dolgo. Petra je obšla čudna misel in izpregovoril je šepetaje.

»Ne razpela ni, ne soli in blagoslovljene vode, in tudi nikogar ni, da bi molil . . .«

»Kakšna bi bila molitev, da bi je bilo veselo njegovo srce?«

Dim plamena je napolnil brlog s težkim vzduhom; trudna, topa žalost je legala na srce.

»Kako čudno se mi zdi, kakor sanje!« je šepetal Peter in je strmel kakor učaran mrtvecu v obraz. »Tam leží; tak je njegov obraz, kakor obraz drugih ljudí, pil je in jedel, vse je žejelel in mislil kakor drugi ljudjé... in vendor jím ni podoben, še manj jím je podoben kakor žival, kakor pes na cesti, ki sliši besedo in jo razume in uboga... Tako je drugačen, tako jím je tuj, da ga še zakopati nečejo... kakor ne pride nikomur na misel, da bi šel za pogrebom psa, ki je pognil na cesti... Tam se še sveti, skozi grmovje; toda tako daleč je tisti svet, se mi zdí, tako bajen in nedosegljiv, kakor nebesa... Tako daleč zanj in za naju...«

Prva sveča je dogorevala, pozno je že bilo; za grmovjem je ugasnila večerna svetloba; zdaj je pač že legel mrak tudi na vas, na tisti daljni svet.

Hladno je bilo v brlogu; Peter je vztrepetal in se je stisnil k meni.

»Ali ti je mraz, Peter? Ná suknjo, ogrni se!«

»Ni mi mraz. Toda veš, kaj sem mislil prav v tem trenotku? Da bom tudi jaz tako ležal nekoč, da bom ležal v brlogu na tleh in me ne bodo hoteli zagrebsti. Če bo tudi takrat prišel blag človek, da bi bdel ob moji zadnji postelji? Če bo tudi ob mojem vzglavju gorela sveča, ali če bom spal čisto sam, v temi in tišini? Zdi se mi, da bi tako ne mogel spati, da bi se zdramil...«

»Ne boš spal sam, Peter... tudi k tibi bo prišel prijatelj, prižgal bo svečo ob tvojem zglavju in bo bdel vso noč. Ni jih malo na svetu; poznajo se od daleč, iščejo se in se ljubijo med seboj.«

Noč je bila zunaj, svetlejše je gorel plamen.

Petru se je dremalo; naslonil se je ob mojо ramo, molčal je in je strmel z velikimi očmi mrtvecu v sivi obraz.

»Glej, Peter, sveča dogoreva in bo kmalu utonila v blatu. Ne prižigaj druge, dolga je še noč, dolgo bova še bdela. Da ti ne bo dolgčas in da te ne bo strah, poslušaj povest...«

II.

Tisto jutro po porodu je sedela mati na postelji, ob znožju. Njen obraz je bil lep, toda upal in truden, črni kolobarji so se vili okoli očí. Mirno je sedela, kakor od kamna in je strmela na novega človeka, ki se je zvijal v plenicah, živa kepa rdečega, zgrbljenega mesá.

»Nesreča!« jo je prešinilo po vsem bolnem telesu.

»Nesreča!« je izpregovorila naglas, novemu človeku v lice; in v tistem trenotku je bila zapisana in potrjena njegova usoda za vse večne čase; ni je bilo več sile ne na zemlji ne v nebesih, ki bi izbrisala, kar je bilo takrat zapisano in potrjeno.

To je bilo zapisano: prišel je človek na svet, proti postavam, pravicom in mislim tega svetá. Ob svoji prvi urji, že samo zató, ker je prvkrat dihnil ta tuji zrak, se je pregrešil zoper misli, postave in pravice. Z vsakim nadaljnjim dihom; z vsako mislico in besedo, z vsako radoščjo in bridkostjo bo večji njegov greh. Še izpregledal ni in že so bile uprte nanj očitajoče, sovražne oči: prišel si nepoklican in nepoklican boš ostal na vse večne čase.

Tako je bilo zapisano; mati sama je zapisala na steno z dolgo, suho, belo roko.

Strmela je nanj; njene misli so bile kakor težka, temna meglà, ki se vlači trudna nad močvirjem.

»Kaj bi s teboj? Zdaj je bilo še življenje, še zadnjič je bilo, še včeraj, in zdelo se mi je, da bo tako za zmirom, brez konca. In nenadoma je minilo; ena sama noč in minilo je. Zato ker si ti prišel. Prišel si nezaželen, nepoklican, in nenadoma je minilo življenje. Kdo si, da mi motiš mojo radost? In kdo sem jaz, da sedim ob tvoji postelji in jokam, namesto da bi bilo veselo moje mlado srce? Ne kriči, duša!«

Sovraštvo se je zalesketalo v njenih očeh. Drobno rdeče telesce se je zvijalo v plenicah, nerodno so se vzdigale tenke smešne rokce, obraz se je kremžil in je bil ves starikav.

»Ne kriči! Kaj bi rad pil? Dala ti bom, da boš pill!«

Izpregovorila je polglasno, njene ustnice pa so se tresle in obraz, kakor je bil bled, je prebledel.

»Dala ti bom, da boš pill!«

In je vstala, opotekala se je po tesni izbi, suha, upognjena.

»Da boš pill!«

Ozrla se je nanj. Sredi mračne, tesne izbe je stala, kuštrava in bosa, oči brez luči. Stala je, glavo globoko sklonjeno, v roki je držala tanko steklenico. In njeno telo je bilo mirno kakor kip in lep je bil njen obraz.

»Kamor pojdem, pojdeš ti z mano, težka veriga na obeh mojih nogah. V vseh mojih mislih boš ti, kakor noč boš nad njimi. V ječo bom zaklenjena in ti boš moj stražnik in mi nikoli ne boš odprl duri!«

Sklonila se je bliže k njemu.

»En sam požirek boš izpil, meni in sebi v blagor!«

Odprle so se duri in v izbo je stopila debela, starikava ženska s sladkoprijaznim in zelo sirovim, kakor od greha omadeževanim obrazom.

»Kako je danes?«

Mati je vztrepetala.

»Slabo je... Pravkar, še v tem trenotku, sem sanjala hude sanje...«

Ženska ji je vzela steklenico iz roke, poduhala je, pokusila z dolgim požirkom ter zacmokala z ustnicami. Nato se je ozrla na mater, na otroka, in zopern smehljaj ji je zasenčil široki obraz.

»Kaj z žganjem ga boš dojila?«

Mati je povesila glavo in je molčala.

»Nisi še zdrava, zato so tako blodne in nespatmetne tvoje misli... Žganje bi mu dišalo iz ust... oddaleč bi zaduhali ljudjé, ne bilo bi šele treba, da bi iskali...«

»Hude sanje so bile!« je zašepetala mati in mrzel pot se ji je izlil v curku na čelo in senca.

»Kaj sanje! Dobra misel je bila, ampak... tako se ne sme storiti...«

Ženska je stopila k postelji, mati pa se je sklonila in je zaščitila otroka z obema rokama.

»Kaj se me bojiš?« se je zasmejala ženska. »Ne bom se ga doteknila, nimam takih hudih sanjl!«

Obedve sta molčali. Mati je vstala, zavila in povezala je otroka in tudi obraz mu je zakrila z belim pajčolanom.

»Pojdem.«

»Kam pojdeš?«

»K materi... peš pojdem. Tam naj ostane; ali naj živi, ali naj umrje, hudó mi je storil za ta in za oni svet.«

»Zdaj ne pojdeš. Solnce sije in ljudjé so na cesti. Spoznali bi te in bi te izpraševali.«

Sedla je na posteljo in je skrila obraz v dlani.

»Zvečer pojdem... da bi že bil večer!«

In ko se je nagnil dan, se je napravila mati na težko pot. Okoli glave si je ovila črn pajčolan, ogrnila

si je dolgo sivo ruto in je skrila pôdnjo drobni živi sveženj.

Mračilo se je, ko je stopila na ulico. Hitela je tik ob hišah, v temnejši senci in je gledala v tla, da bi je ne pozdravil znan obraz. Trudna je bila ob prvih korakih, noge so bile kakor zlomljene v stegnu in so se šibile; pusto in težko ji je bilo v glavi, oči niso videle razločno, gledale so kakor skozi umazano steklo.

Komaj je prišla na široko cesarsko cesto, na polje, tedaj je sedla na kamen ob poti, da bi si odpočila. Višje in svetlejše je bilo nebo nad poljem nego nad mestom; toda od juga so se spenjale visoke tihe sence in so pile luč, ki je ugašala.

»Da bi še dospela pred dežjem, pred nočjo!« se je prestrašila mati. V svežnju se je zgenilo, zajecalo je tiko. Vzela je sveženj v naročje, v obe roki, in ga je zibala narahlo.

»Molči, molči, kmalu bova doma!«

Pridrđral je voz nasproti, zašibile so se ji noge od strahu in skrila je sveženj pod ruto. Šla je dalje s hitrimi koraki; če je srečala človeka, je povesila glavo; zamrmrala je nerazumljivo, ko jo je pozdravil kmet, ki je stal na pragu: »Bog daj dober večer! Kam tako naglo?«

V tistem trenotku, ko je kanila prva težka kaplja, je stala sredi tihe, somračne samote. Visoki črni jagnedi so se spenjali ob poti, na desno in na levo, do nočnega obzorja, mrtva ravan.

Sklonila se je, pokleknila je in je položila sveženj na tla kraj jarka.

»Zaspi! Bolj mirno boš spal nego bi spal kdaj v življenju, in tudi meni boš dodelil, dobrotnik, mirno spanje!«

Odvila je drobno glavò in je pokrižala zgrbljeni, rdeči obraz na čelu in na ustnicah; tudi na prsi, na

plenice je napravila znamenje križa. Nato je narahlo vzdignila sveženj. Globok je bil jarek, umazana voda je tekla na dnu. Že so se razmeknili prsti, da bi izpustili, ko so se odprle rjave, še polslepe oči in se je izvil iz drobnih prsi tenek, bolestni glas. Pritisnila je k prsim živi sveženj in je vztrepetala od groze.

»Bog mi odpusti... samo hude sanje so bile...«

Hitela je dalje; pajčolanj se ji je odvezal na glavi in je frfotal v vetr.

»Hej, žena, noč je že in deževalo bol! Stopi na voz!«

Došel jo je bil težek kmečki voz; ni ga slišala in tudi bi ga ne bila videla. Voz je bil visoko obložen z vrečami, spredaj je sedel čokat, postaren kmet.

»Bog povrni, nimam več daleč!«

»Nikogar ne sili Bog v nebesa!« je odgovoril kmet, pljunil je zlovoljen na cesto in je pognal.

Stala je trudna ob poti in je gledala za vozom s poželjivimi očmi.

»Vsaj do bližnjice, vsaj kolikor je še cesarske ceste, bi se peljala rada. Odpočila bi si in bi šla lažje. Ampak v tistem trenotku, ko bi stopila na voz, bi zajokal otrok. Kakor zapisano je, da bi zajokal. In bi vprašal kmet: Kaj pa nosite, mati? — Otroka prenašam; porodila sem včeraj, neomožena!...«

Niso padale več redke težke kaplje; nebó, vse sivo, se je bilo nagnilo globoko k zemlji in pršilo je enakomerno in zmeraj gosteje. Lasjé so bili premočeni in so se prijemali čela, ruta je ležala težko na trudnem, upognjenem životu.

»Zdaj si miren, otrok, zdaj molčiš! Ampak komaj bi se ustavila, komaj bi te položila na to mokro zemljo, bi odprl oči in bi zajokal, zato da bi z grozo presunil moje srce. Ne položim te na tla, ni treba, da bi odprl

oči in da bi zajokal. Ponesem te do konca, tebi pa bodi zapisano v dušo na vse večne čase, kako sem te nosila to noč. Veliko je bilo moje trpljenje zaradi tebe; vzemi še ti svoj delež!«

Sveženj se je zganil pod pazduho, zvil se krčevito, kakor črv, ki stopi noga nanj. Duša, še ne zdramljena, je občutila težo križa, ki se je bil zvalil nanjo, vztrepetala je v slutnji trpljenja.

Bližnjica je bila ozka, blatna steza, ki se je vila preko močvirnega polja; čez široke, z umazano, črno vodo napolnjene jarke so bile položene spolzke brví, ki so se zibale pod nogo. Sredi brví, nad jarkom, podobnim šumečemu potoku, je postala in je gledala v črno vodo; že se je zibala brv pod njo, zdelo se ji je, kakor da stoji na hitečem vozu.

»En sam korak in končano bi bilo moje in tvoje trpljenje. Prostrano je polje in tiko, ne vidi nič in ne razodene; spomina bi ne bilo za nama. .«

Vdrugič se je zvilo in je zadrgetalo drobno telo, tenek glas je zastokal izza plenic.

Pobegnila je z brví, bežala je preko polja kakor pred zlim človekom, ki se je bil dotaknil njene rame z nečisto roko.

Pritisnila je otroka k prsim.

»Ti si prosil za naju obadva; ti si prosil, da ostane križ na najinih ramah. Nosil boš svoj križ, kakor si si ga izprosil!«

Luči so se svetile iz teme; kraj močvirja je visela ob holmu blatna vas.

»Odprite!«

Potrkala je s pestjo na vrata.

Tam ni bilo več luči; vrata so bila zaklenjena.

»Kaj si ti, Anka?«

Okno se je odprlo in zaspan glas je zaklical na ulico.

»Odprite!«

Potrakala je v drugič; njene noge so bile kakor iz testa in so se krivile k tlom; tudi roke so omahovale in život je klonil globoko.

V oknu se je zasvetila luč, copati so drsali po veži in škripaje so se odprla vrata.

»Kaj si ti, Anka?«

»Jaz sem!«

Stopila je v izbo, sedla je na klop pri durih in je položila sveženj poleg sebe.

»Kuhajte kavo!«

Za njo je prišla starikava ženska v platnenem spodnjem krilu, zavita v dolgo ruto; njeni rjavi, zgrbljeni obraz je bil zaspan in zvoljen.

»Pozno si prišla! ... Jezus Marija! Kakšna si? Odkod si prišla?«

Sklenila je roke in je strmela na hčer, ki je sedela sključena na klopi, komolca uprta ob kolena, obraz v dlani, premočena in blatna do pasú, v lica bleda in upala kakor mrtvec, mokre črne lasé globoko na čelu.

Ni se ozrla na mater, iztegnila je roko in je pokazala na sveženj.

»Náte!«

»Kaj si prinesla!«

»Otroka!«

Mati je strmela molče, z velikimi očmi in odprtimi ustmi. Naposled je sklenila roke nad glavo in je zakričala.

»Jezus! Jezus! Jezus!«

Anka se ni zgenila; tudi njen glas je bil miren.

»Ne kričite, mati, da ne bodo slišali ljudje!«

Mati je hipoma utihnila, iz oči pa so se ulile solzé.

»Tudi ne jokajte nikar! Lačna sem in trudna, kuhajte kavo!«

In solzé so hipoma usehnile. Globoko je zavzdihnila mati, zavila se je tesneje v ruto in je šla v kuhinjo.

Ko se je vrnila v izbo z vročo dišečo kavo, sta sedli obedve za mizo; molčé sta srebali kavo in strmeli na sveženj, ki je bil ostal na klopi in se ni genil.

»Zdaj spi!« je izpregovorila mati.

»Mislim, da ne spí! Zmirom je tako miren, dokler —«

Anka ni izgovorila do konca; umolknili sta; lomili sta kruh in pili kavo.

»Kaj boš zdaj, Anka, kaj boš z njim?«

»Storite po svoji misli; nesite ga v hribe. Do polpota sem ga nosila, nosite ga dalje!«

Obedve sta se ozrli nanj s sovražnimi, zlovoljnimi očmi.

»Zakaj ni umrl?« je izpregovorila mati počasi in tišje in je gledala na mizo.

Anka je povesila glavo.

»Mislila sem, da bo umrl.«

Mati je postavila čašo na mizo; govorila je zelo tiho, toliko da so se premikale ustnice.

»Lahko bi bil umrl... Lahko umrje tak otrok... še ne živi, ni še izpregledal... zanj še smrti ni... Lahko bi bil padel v jarek... tam na polju...«

Anka je nagnila glavo do mize, trudna je bila, zatisnila je oči.

»Tudi jaz sem imela hude sanje...«

Mati je izpila kavo, naslonila se je ob zid in je oprla lice ob dlan.

»Hude sanje... To niso hude sanje, deklè! Nocoj ne bi bil greh, ne to noč... tam je košček mesá, košček živega mesá... brez krsta, brez vere in

duše... Jutri bi bil morda greh... zares bi bil greh čez mesec dni...«

Trd in miren, kakor iz grče izrezan je bil njen obraz.

»Ali si hodila peš?«

»Vso pot.«

»Po cesarski cesti in čez polje?«

»Sama.«

»Zakaj nisi storila, da bi bil konec nesreče?«

Počasi je vstala Anka.

»Mati, posteljite mi posteljo! To noč bom spala domá, jutri pojdem. Tudi vi vstanite še pred zoro in se napravite na pot. Tam naj živi, sebi in meni v nesrečo...«

Legla je na posteljo. Mati je stopila k otroku in je stala molčé pred njim.

»Upihnite luč, mati! Bog je odločil, ko sem stala sredi brví. Živel bo, kakor mu je usojeno... sebi in meni v nesrečo...«

Zaspala je; kakor kamen ji je ležalo na prsih, kakor obroč okoli čela; težko, trudno spanje je bilo podobno omotici.

Rano, še pred zoro, se je napravila mati v hribe z živim svežnjem v naročju. Po dežju je bil zrak čist in svež, pot pa je bila razmočena in blatna.

»Kdo bi vedel?« je premišljevala mati, ko je šla skozi mračen smrekov gozd. »Kdo bi videl? Kdo bi ga iskal in kdo bi ga našel? In če bi beraško deklè nabiralo suhe veje in bi našlo sveženj pod grmom, pod mokro steljo: Čegav je otrok? Kdo ga je skril in zakopal? Nikoli bi ne bilo odgovora. Tako se je zgodilo lani, ko so našli človeka ubitega, z odrezano glavo. Kdo je bil siromak in kdo je bil morilec?«

Stopila je s poti v stran, pod košato črno smreko. In komaj je stala pod smreko, je zastokalo izza plenic, se je zgenil živi sveženj.

Mati se je pokrižala od groze in je hitela dalje.

»Bog je z njim! Vse misli vidi, greh vidi, še preden je storjen!«

Prišla je h kmetici. Sedeli sta za mizo in sta zajemali iz latvice kislo mleko. Otroci so kričali v veži.

»Nesreča je!«

»Nesreča!«

Od tistega jutra je ostal sveženj v hribih. Dolgo časa, dolge mesece je kričal in bolehal. Toda naposled, ko že ni bil več v svežnju, je otrok shodil in je bil rdeč in krepak. Zakaj kljub vsem naturnim postavam in kljub pravici živí najdalje in se razvija najkrepkeje tisto, kar je nepotrebno.

Rdeč in krepak je bil, dokler se ni prvikrat stisnil v kot ter zajokal naskrivoma. S prvimi tihimi solzami seže v srce spoznanje, seže najprej grenko čustvo osamljenosti.

»Kdo je klatil? Vsa jablan je obrana, še veje so okleščene!«

»Nesreča je klatil! Pankrt je klatil! Kdo bi drugi?«

On ni klatil, toda bil je tepen. Takrat se je stisnil v kot in je zajokal.

»Nisem klatil in sem bil tepen. Toliko jih je, morda so vsi klatili, vsi razen mene, pa nobeden mi bil tepen. Še vprašali me niso, če sem res klatil ... Zakaj so jezni name? Kaj sem jim storil?«

Zvečer je šel in je oklatil jablan, ki je stala ob poti, tako da so ga videli sosedje.

»Klatil bom, zato da bom vedel, čemu me tepó!«

In že drugi dan je bil njegov obraz resen in upal, njegove kretnje so bile težje, umerjene, govoril je malo in gledal je v tla, smejal pa se ni več in tudi igral se ni.

»Kaj hodiš, Nesreča, kakor pošast?« so ga zmerjali sosedje in so gledali za njim; ko je bil daleč, se je okrenil, pobral je kamen in ga je zalučil.

»Ná, da boš vsaj vedel, čemu si mi rekel pošast!«

Podili so se otroci po travniku za vasjó. Tudi Jakobu je zaigrala kri, zasmejal se je in je stopil médnje.

»Nesreča!«

»Pankrt!«

Prijel je tega, zvrnil ga v jarek, zgrabil onega, pahnil ga vznak.

»Da boš vedel, kdo je nesreča in pankrt!«

Šest let mu je bilo takrat, ko se je branil svoji usodi, zapisani in določeni od začetka.

En sam strah je bil takrat v njegovem srcu, tako velik, da za drugo misel ni bilo prostora.

»Kadar boš dopolnil šesto leto, pride voz in peljal se boš v mesto. Same hiše so tam, sedel boš v zaklenjeni izbi in se boš učil.«

Vsa strahota je bila v besedi »zaklenjen«. Štiri gole stene, mrak, tišina. In tam, tam daleč se razprostirajo travniki, neizmerni, živi in veseli v svoji brezkončni samoti; tam se človek skrije, nihče ga več ne vidi nego Bog, in vsa bridkost izgine. In tam, tam daleč se narahlo ziblje rumeno polje, ob jarku leži človek in gleda v nebó in je sam kakor klas, ki se ziblje narahlo med legijoni, in nič žalosti ni več v srcu . . .

»Jakob!«

Skrij se, bežil!

Bežal je v polje, bos in gologlav, s kuštravimi, v vetru vihrajočimi lasmi. Skril se je v polju kakor zajec, skočil je v jarek, sključil se je in poslušal napeto; srce je trepetalo v silnem strahu, kakor pred smrtjo samo.

»Črn voz je bil!« ga je spreletelo.

Žito je šumelo nad njim, toda slišal je natanko, kako so se bližali koraki po stezi. Čisto blizu so že bili in sključil se je še niže, skril je glavo med kolena.

»Naj kličejo, ne bom se oglasil!«

»Jakob!«

Zastalo mu je srce, zastale so misli.

»Nesreča!« je zaklical nekdó in se je zasmejal. Jakoba je spreletelo.

»Tuj glas je... tujec je in me žali!«

»Skozi žito je bežal, tod je bežal, pozná se!«

Obraz se je pokazal nad njim, širok, bradat moški obraz.

»Vstani, Jakob, pojdi z nami! Nič hudega ti ne bomo storili!«

Branil se je z obema rokama, grizel je in kričal. Zvezali so mu roké, nesli so ga v vas in so ga položili v črni voz. Od utrujenosti in bridkosti je Jakob zatisnil oči, zavzdihnil je in vse misli so nenadoma izginile.

III.

Peter je slonel ob moji rami, vztrepetal je časih, kakor od mraza; nenadoma je zajokal in me je objel okoli vratu.

»Kaj te je strah, Peter?«

»Tudi jaz, priatelj, tudi jaz...«

Ni govoril do konca, zastokal je in je pritisnil lice na moje prsi.

»Zdaj prižgi svečo, Peter, zdaj je čas. Pozno je že, polnočí je že morda. Prižgi svečo!«

Peter je vstal, prižgal je svečo in jo je postavil k zglavju mrtveca.

»In zdaj stopi tja, Peter, vzdigni mu glavo, odveži culo in vzemi tiste papirje . . .«

Peter je vzdignil mrtvecu glavo, odvil je culo in je iskal.

»Tiste papirje vzemi, ki so zraven Lažnjivega Kljukca; s črnim trakom so prevezani!«

Našel je papirje in je položil na culo mrtvo težko glavo.

»In zdaj sedi k meni, Peter, in se nasloni ob mojo ramo! Sveča gorí, ne bo ti dolgčas in ne bo te strah . . .«

Peter, spoštuj te papirje, kakor so umazani in posvalkani! Te črke, ki so tako nerodno pisane, so vredne spoštovanja; vsaka posebej je spoštovanja vredna. In če bi nič drugega ne bil napisal, nego povest o Pavlihi in o lažnjivem Kljukcu . . .

Toda napisal je nekaj drugega, Peter! . . . Midva, ki sva njegova brata, lahko bereva to stvar. On sam mi je rekel nekoč, da jo je napisal zame in zate. Ni vedel, koliko nas je . . .

Peter je vztrepetal in me je objel z obema rokama.

»Ni treba, ni treba, da bi bral. On sam, kakor tam leži, mi je povedal zadosti . . . mnogo mi je ukazal. Zdaj leží tam, nečem, da bi mi ukazoval s temi sivimi ustnicami!«

»In ti ukazuje! — Poslušaj, Peter, prej pa vzemi svečo in jo pomakni bliže, na skrinjo jo postavi!« —

Jaz se pišem Jakob Nesreča. Zategadelj, ker hodim po zemlji kakor smrt. Trava ne raste več, kamor stopim.

Jaz sem tat in razbojnik. Oboje posili. Ljudje me ne marajo drugače. In če bi šel med poštenjake in bi ne kradel več in nič več ne ropal, bi me ubili.

Jaz sem Antikrist. Nisem birman, ne hodim k spovedi, ne k obhajilu. Če bi prišel k maši, bi me pognali

iz cerkve. Zato sem Antikrist, ker ga rabijo; dolgčas bi jim bilo pač brez Antikrista.

Jaz sem lenuh, zakaj moje delo ni blagoslovljeno. Brazda, ki bi jo izoral, bi ne rodila; jablan, ki bi jo cepil, bi se posušila.

Jaz sem Jakob Nesreča, sovražnik in šiba vseh ljudi, zato ker sem njih prava podoba. —

»Kako ti je všeč, Peter, to pisanje?«

»Ne beri dalje!«

»Ta papir je najbolj posvalkan; popisal ga je zgodaj, ko je bil še otrok.« —

Ko so me pripeljali v mesto, sem videl svojo mater. Moja mati je lepa gospá. Klobuk ima na glavi, na rokah ima bele rokavice. »Fej, to je kmečki fant, še govoriti ne zná!« je rekla. Jaz pa sem si mislil: »Že znam govoriti, toda pred tabo ne bom govoril, če si takal!« — »Tatinski je in razbojniški!« je rekla ženska, ki je prišla z menoj. Mati mi je dala cukra, potegnila me je za lase in je šla.

Samo toliko se spominjam na svojo mater. Vem še natanko, da je bil njen obraz zelo lep; bela so bila lica, oči pa so bile črne in velike. Časih, ponoči, ko sem bil žalosten, sem iztegnil roké; samo da bi se dotaknil tistih belih lic in vse bi bilo dobro. —

»Ta papir je pri kraju, Peter! Ali bi poslušal dalje? Poslušaj, da ti ne bo dolgčas; dolga je še noč!«

»Težko mi je pri srcu; on govorí in zdi se mi, da govorim sam o svoji bridkosti.« —

Nato sem prišel v veliko hišo, kjer je bilo vse polno otrok. Skoro vsi so bili slabotnejši, čemernejši in neumnejši od mene, in vendor sem bil jaz tat, razbojnik in Antikrist. Takrat kakor zmirom. Zapisano mi je bilo pač od začetka, zato ni moglo biti drugače.

In tako se je zgodilo, da sem nekoč pomislil: Čemu sem jaz, pred vsemi in izmed vseh, tat, razbojnik in Antikrist? Kje je znamenje? Na čelu? V očeh? Pogledal sem se v ogledalu in sem videl, da nisem drugačen od drugih. Kje je razlika? Kje je vzrok?

Učil sem se, vse knjige sem prebral, lepo sem napisal vse naloge. Učitelj mi je rekel: tat in razbojnik. Kje je bilo zapisano? Na mojem obrazu ne, tudi ne na obleki, ki je bila taka, kakor obleka vseh drugih.

Zatorej sem mislil: bodi tat in razbojnik. Težko je trpeti sramoto, če je človek nedolžen; lehko je in prijetno, če krade.

In res je bilo zelo prijetno.

Tako sem spoznal, da je sramota veliko lepša in slajša, če jo človek zasluži; skoro spoštovanju je podobna. Kadar človek ni razbojnik in je vendarle tepen, je žalosten po pravici; če je razbojnik, sprejme udarce radovoljno in jih je vesel, ker so zasluženo in pričakovano plačilo.

Na dvorišču sem zgrabil paglavca za ušesa in sem ga stresel.

Ali boš dal jabolko, ali ga ne boš dal?

Dal je jabolko, jaz pa sem bil tepen.

In vendar sem jedel jabolko in dobrot je bilo. Če razbojnik ne bi ropal, kdo bi? —

»Kaj misliš, Peter, ali je bil tat in razbojnik?«

»Ni bil.«

»Ne smeš tako govoriti, Peter, godilo se ti bo slabo na tem in na onem svetu. Vprašanje je, če je Jakob Nesreča ropal, in ne, kaj je mislil in kaj je spoznal.« —

Dolgo nisem ostal v tisti hiši, izpodili so me na cesto, zato da bi drugih ne pohujšal. Posebno žalosten nisem bil, ko sem vzel culo ter se molčé poslovil;

gledali so za mano kakor za človekom, ki se je napotil naravnost proti vislicam; jaz pa sem se okrenil na cesti, iztegnil sem jezik in okna so se takoj žvenketaje zaprla. Človek, ki me je spremjal, me je stresel za ušesa in me je peljal v veliko črno hišo kraj mesta. Tam so živeli sami siromaki in malopridneži, kakor jih je izpljunilo mesto ter jih pometalo na kup. Nikogar ni bilo tam, da bi me bilo sram pred njim; vsi, kolikor jih je bilo, so že jabolka klatili. In vendar me je pogledal postrani, kdor je šel mimo; umazana, komaj napol oblečena ženska je zgrabila za roko razcapanega paglavca, ki je zijal name in ga je potegnila v izbo. »Da se mi ne boš ukvarjal s tem razbojnikom!« Lep glas je šel pred menoj, kakor smrad pred gobavcem! Na koncu hodnika me je sprejela ženska, ki so rekli, da je moja teta. Še preden sem vedel, kdo je, je stopila predme in me je pozdravila na čuden način. Z levega me je prijela za uho, z desnico, v kateri je držala dolgo tenko šibo, pa je zamahnila po zraku, da je zažvižgal. »Ali jo vidiš, malopridnež? Le dobro si jo oglej, velikokrat se bosta pobratila! Jaz te bom že učila krasti in ropati!« — »Ne bo se ti godilo Bog vedi kako!« sem pomislil. In res se ne spominjam z veseljem na tiste čase. Mnogokdaj sem pomislil, da nobeden še tako resničen in velik razbojnik ni obsojen zaradi svojih hudodelstev na tako dolgo in pusto ječo, kakor sem bil obsojen jaz brez sodnikov in brez prič.

Hodil sem v šolo, učil sem se in sem bral vse knjige, ki sem jih dosegel. Nisem se učil zato, da bi me bil kdo hvalil, temveč zato, ker sem bil radoveden. »Škoda tega fanta!« je rekel učitelj prvi dan. »Škoda!« je ponavljal dan za dnem. Jaz pa sem premisljeval noč za nočjó, zakaj bi me bilo škoda. To je bilo tisto vprašanje, ki me je mučilo nerazrešeno od prvih solz

in ki ga ne bom razrešil nikoli. Ljudje so me učili natanko in trdovratno misliti. Človek, ki ga je škoda, je poahljen ali na duši, ali na telesu. V tisti hiši, v sosednji izbi, je stanovalo hromo dekle, ki je bilo lepo v obraz; če je šepalo preko dvorišča, je pogledal človek za njó in je zamrmral: »Škoda!« To sem razumel, bilo je jasno: »Škoda, da je hroma!« V pritličju je stanoval čevljар, samo da se je vsako nedeljo strahovito upijanil ter zapil ves denar, uro, klobuk, suknjo in črevlje. »Škoda!« so rekle ženske. Tudi to je bilo jasno: »Škoda, da je pijanec!« Čemu pa je bilo mene škoda? Tisti, ki so rekli, da me je škoda, so bili celo najplemenitejši izmed vseh ljudí; drugi, ki niso bili tako plemeniti, so me suvali in lasali brez besed. Ali sem bil hrom? Ali grbav? Ali sem bil pijanec? Videl sem svoje tovariše, bledikaste, suhotne, krmežljave, zabite in hudobne; tudi hromec in grbec je bil med njimi in poznal sem celo fanta, komaj sedemletnega, ki je smrdeł po žganju. Njih vseh ni bilo škoda. Premisljeval sem, ugibal sem mukoma in nisem mogel ugeniti.

Nič huđega ni bilo, da nisem poznal očeta. Poznal ga ni tudi tisti slabotni, krmežljavi fant, ki je bil učiteljev ljubljenec in ki sem ga časih zlasal, ker se me je po gosposko ogibal. Njegova mati je bila vlačuga, vsi smo jo poznali, celo pijano smo jo videli na cesti, in vendar ga ni bilo škoda, še v prid mu je bilo, da ni poznal očeta in da je bila njegova mati vlačuga. V tisti hiši, v tisti moji ječi je bilo komaj par otrok, ki so poznali očeta; in niso bili zaradi tega nič ošabni.

Toliko sem vedel: ne hromec nisem, ne grbec, ne topec; tudi tat nisem in ne lažnjivec in ne razbojnik. Vse veselje sem izgubil do kraje in do razbojništva,

zakaj slabo je storjeno, kar stori človek nalašč in posili. ·Kje je torej, kje je vtisnjen tisti madež, da bere človek iz daljave: »Škoda!«

Namenil sem se, da bom opustil vsa druga opravila in da se bom posvetil edino odgovoru na to veliko in imenitno vprašanje. —

»Kaj bi mu ti odgovoril, Peter?«

»Obsojen je bil!«

»Tudi on, zdí se mi, je odgovoril na podoben način. Zato zdaj leži tam, ker se ni bil domislil drugačnega odgovora. Meni pa se zdí, da je segel premalo globoko; truden je bil pač!« —

Tako sem se poslovil od šole in nič mi ni bilo dolgčas po njej. Od začetka so me še gonili vanjo, naposled pa so se naveličali. Potepal sem se po ulicah, tudi na polje sem šel in daleč v gozd; časih sem se vrnil šele čez teden dni, zelo razcapan in zelo lačen. Natepli so me dodobrega, jedel pa sem vendarle in spal ter se odpočil za prihodnje dni.

Edino moje opravilo je bilo premišljevanje. Zdaj so imeli vzrok, zdaj so lahko vzdihovali, lahko so rekli: »Škoda, da ne hodi v šolo!« Toda kdor je rekel »škoda«, ni mislil na šolo, ne na moje potepanje, ne na mojo razcapanost. To sem takoj razločil in razumel, ni bilo treba velike bistrosti. Čisto nekaj drugega je mislil. In kmalu sem dognal, da celo nič niso mislili, da so prav tako malo vedeli, čemu me je škoda, kakor jaz. Saj je rekel tisti fant, da sem klatil jabolka, in je vedel sam, da jih nisem klatil. Rekel je kmet, da sem tat in razbojnik, pa je vedel dobro, da nisem ne kradel, ne ropal. In teta mi je pokazala šibo, ko me je pozdravila, in še sama ni vedela, zakaj bi jo okušal. Vsi čutijo in resnično mislijo, brez zlobe in brez hinavščine, da sem Antikrist, njih sovražnik od začetka; in ne

vedo zakaj. Jaz pa bi rad vedel, zato da bi si uravnal življenje po svoji vednosti. Zakaj sitno je trpeti, če človek ne vé, odkod trpljenje.

Ko sem se potepal nekoč in sem se vračal o mraku v mesto, po samotnem, blatnem kolovozu, sem ugledal človeka, ki se je bil pravkar obesil na jablan ob poti. Visel je, zibal se je in je brcal z nogami. Splezal sem na drevo, odprl sem pipec ter prerezal vrv. Človek je lopnil na tla, vzdignil se je takoj in je buljil name z velikimi, vse zakrvavelimi očmi. V blatne cunje je bil oblečen, suh je bil in jetičen. »Kaj si me vzdramil, fant?« je zaklical. »Kdo ti je dal pravico in oblast?« Skočil sem z drevesa in sem pobegnil, še preden me je zgrabil za lase. »Ne vrni se, pusti me pri miru, da ne boš proklet še sam, kakor sem jaz proklet!« Ves sem takrat vztrepetal in nisem bežal dalje. On pa se je nenadoma zasmejal. »Le dobro glej, le pazi, kako se ta reč naredí! Le dobro glej, kako umira človek, od matere proklet! Lahko se pripetí, da se boš s pridom spominjal name!« Spet je ovil vrv okoli veje, vtaknil je glavo v zanko in je visel in brcal; natanko sem videl, kako so strmele naravnost name njegove velike zakrvavele oči. Čakal sem, dokler se telo ni zibalo več, nato sem šel v mesto. Drugi dan so pripovedovali ljudjé, da se je obesil pijanec in malopridnež. —

»Snoči je mislil nanj!« je izpregovoril Peter.

»Spominjal se je na tiste velike oči, ki so strmele nanj.«

»Slišal je tudi njegov glas; z živimi očmi ga je videl morda ob poslednji uri.« —

Tisti večer, ko sem vidél obešenega pijanca, nisem mogel zaspati. Dobro se spominjam na tisto noč, zakaj zdí se mi, da nisem bil nikoli prej tako blizu spoznanju.

Nič me ni bilo groza; z mirnim srcem sem mislil na tisti sivi, jetični obraz, na zatekle oči, ki so gledale name. »Od matere proklet!« Tako je rekel sam in ker je rekel pod vejo, je bila pač resnica. Vso noč sem premišljeval o tistih čudnih besedah, kakor da bi bila skrita za njimi neizgovorjena skrivnost. Toliko sem spoznal in razumel, da je bil obsojen človek od začetka, brez krivde in brez greha. V prvi uri svojega življenja je bil obsojen in nato je živel kakor je hotel, počel in govoril, kar je hotel, svoji obsodbi, nad zibko zapisani, ni mogel ubežati. Svetnik bi bil lahko, sam sveti Alojzij, a ljudje bi kazali nanj in bi rekli: »Škoda!«

Da je tako, sem pač vedel, nisem pa vedel, zakaj je tako. Kdo je tisti, ki izbira ljudi ob rojstvu; postavi tega, dasi je hrom, neumen in zloben, med ljudi in ukaže: »Ljubite ga!« — in postavi onega, dasi je čist na duši in na telesu, kraj ceste in ukaže ljudem: »Pahnite ga v jarek, vaš sovražnik je!« Kdo je tisti, ki izbira? Po kakšnem redu, po kakšnih postavah, šegah in znamenjih izbira? In kako je mogoče, da ljudje tako hitro in natanko spoznajo, kdo je izbran in kdo je zavržen? — Gotovo je bilo le to edino, da sem jaz izmed zavrženih, ob cesto postavljenih, »od matere prokletih«.

To sem dognal tisto noč, ko nisem spal. In po pravici rečem, da nisem bil žalosten, še potrt ne. Celo nekaka mirna zadovoljnost mi je legla v srce, zakaj mislil sem: Če je tako, da ni mogoče ubežati tej obsodbi, tedaj je moje življenje še prijetnejše od življenja pravičnih ljudi. Tisti, ki je obsojen na vislice, lahko do poslednje ure kraje, ropa in ubija, kolikor ima pač prilike; nič manjša, pa tudi nič večja ne bo njegova kazen. Zanj ni več ne zlih ne blagih del, ne laži in

ne resnice, ne bridkosti, ne vestí in ne kesanja. Življenje pravičnih ljudí je nemirno, v strahu in skrbi trepečejo, da bi ne zapravili svoje pravičnosti. Življenje njega, ki je obsojen, pa je mirno in brez skrbí; česar nima, ne more zapraviti. On vé, da si nikoli ne bo pridobil ljubezni pravičnih ljudí, zato se tudi ne pehá zanjo. On vé, da mu nobena dobrota ne bo povrnjena in da mu nobena kazen ne bo prizanesena; zato ne izkazuje dobrot in se kazni ne bojí. Ni ga skrb ne za jed, ne za pijačo; kar rodi zemlja, kar hrani klet in kašča, je njegovo; zakaj zanj ni greha in ne postav, častí in sramote ni zanj; to vse je stvar in last pravičnih.

Ko sem to dognal v svojih mislih, sem vstal takoj zjutraj, še preden je vzišlo solnce, in sem se napravil na pot; prostrani svet je bil zdaj moja hiša. Toda preden sem šel, sem hotel še nekaj izvedeti, nekaj videti, morda sam nisem vedel, kaj. Napotil sem se k svoji materi, ki je bila omožena in je živila pravično med pravičnimi ljudmi. Tudi njen mož je bil zelo pravičen, videl sem ga nekoč na cesti. Vse je bilo še tiho, ko sem prišel do duri in sem potrkal s pestjó. Dolgo sem trkal, preden je prišla odpirat prestrašena ženska, moja mati.

»Kdo pa si ti, paglavec? Kaj pa hočeš?« je zaklicala in me ni spoznala.

»Samo to mi povejte, mati, če je res, da ste me prokleli ob rojstvu!«

»Jezus Marija!« je zakričala in je padla vznak, jaz pa sem bežal po stopnjicah.

Morda zdaj vem, kaj sem hotel takrat izvedeti in videti. Ko sem stal pred njo, sem čudno vztrepetal in rad bi ji bil poljubil tisto belo roko, samo roko poljubil. In skoro mi se zdí, da bi v tistem trenotku,

ko bi se zares sklonil ter poljubil roko, stopil med pravične ljudi in da bi me spoznali za svojega. Ona pa je prebledela od groze, ko me je spoznala po glasu, in je padla vznak; tako ji nisem poljubil roké in se nisem odrešil. —

»Glej, Peter, druga sveča dogoreva, zunaj pa se daní in megla puhtí iz kotline. Poglejva še ta zadnji papir, ki je tako nerodno popisan, kakor da je pisal v temi!« —

Vse sem premislil in določil, na poglavitno stvar pa sem bil popolnoma pozabil. Vsa vprašanja sem stavil in sem po vesti odgovarjal, poglavitnega pa nisem stavil, ker bi bil moral odgovoriti z nezamudnim dejanjem. Čemu pa je treba, da uživam zaničevanje in sovraštvo, udarec in ječo? Zdavnaj že sem dognal, da moje življenje ne veselí ne mene in ne drugega nikogar, da tudi ne koristi ne meni in ne nikomur, in vendar nisem napravil konca temu nespametnemu romanju. In če doslej nisem stavil vprašanja, ga stavim zdaj: Ali je potreba, da stojim ljudem napoti, v izgledavanje in pohujšanje? Ni potreba. Ali je kratkočasen posel strašila v koruzi? Ni kratkočasen. Edino, kar se mi zdí zamalo, je to, da še ob svoji smrti ne bom nikomur ne škodoval, ne koristil. Amen! —

»Zmotil se je, Peter, in ni videl tvojih solz!«

Slonel je ob meni in čutil sem, kako ga je izpreletelo. .

»Če se je zmotil... saj to, glej, saj to je bilo poglavitno vprašanje. Če se je v temi zmotil, tedaj je bila zmota vse od začetka do konca... Že ena sama solza...«

Umolknil je.

»Do konca izpregovori, Peter, in nič te ne bodi sram!«

»Že ena sama solza, iz ljubezni prelita, je dolgega življenja vredna.«

Meglena, bela svetloba je posijala v brlog, na mrtvecev obraz. Zdelo se mi je, da je bil prijaznejši in veseljši, nego zvečer; ustnice niso bile več tako napete, tudi obrvi niso ležale več tako globoko na očeh.

Vstala sva.

»Tako se je torej zmotil v poglavitni stvari. Toda verjemi, Peter, lažje mu je, ker se je zmotil in strašno bi bilo njegovo življenje, da je bil spoznal to veliko zmoto: šel bi bil pod križ omahujoč, penèč se in besneč, po nedolžnem na križ obsojen. Tako pa je bilo mirno njegovo srce; blagor mu!«

Tudi Peter je strmel na njegov obraz.

»Pomisli: zdelo se mi je vso noč, da je poslušal. Tudi zdaj, zdí se mi, je slišal najine besede in se smehljá . . .«

Pogrnila sva ga s suknjo, prižgala sva poslednjo svečo in sva jo postavila ob zglavje, iz dveh suhih vej sva napravila velik križ in sva ga zasadila v zemljo pred brlog.

Ko sva stopila iz kotline, je stalo solnce tik nad hribom, žareče, kakor sredi zlatega jezera.

IV.

»Pojdiva, Peter, da poiščeva pogrebcev!«

In nastopila sva križev pot.

Grobár, čemeren starec, se je zelo razljutil.

»Kaj še postav ne poznata? Sam si je končal življenje!«

»Ali bo torej tam segnil?«

»Naj segnije!«

»Saj bova plačala!«

»Kaj bosta vidva plačala! Napravil bom jamo, ampak globoke ne! V kotu jo bom napravil, za plótom; med praprotnim koprivem ga vrzítal... Jamo bom napravil, drugo pa me ne briga nič, le samá ga zasujta!«

In še na pragu je klical za nama.

»Le samá ga zasujta! In da mi križa ne napravita! Križa ne smé imeti, razbojnik, in če ga zasadíta, ga bom vrgel čez plot!«

»Kaj jim je storil?« je vzdihnil Peter in njegove oči, od prečute nočí zatekle, so se orosile.

»Ne vzdihuj, Peter! Zdaj veš, kaj jim je storil!« Napotila sva se naprej k Andrejažu.

»Čemu k Andrejažu?« je prašal Peter zlovoljen.

»Zato ker je Andrejaž izmed vseh pravičnih ljudi najmanj pravičen. Pijanec je, zato je usmiljena duša. Kaj mislís, da bova vabila trezne in spodobne ljudi? Tiste bova vabila, ki so najbolj malopridni in najbolj zavrženi!«

Andrejaž je sekal drva pred svojo polpodrto kolibo. Poznalo se mu je od daleč, da je že zajtrkoval; široko je stal in je vihtel sekiro z ljuto silo. Zelo rdeč je bil v obraz in nosa ni imel; ko se je vračal nekoč iz krčme, je padel v veži na koso, na tako čuden in neverjeten način, da si je gladko odrezal nos.

»Ali bi šel za pogrebca, Andrejaž?«

»Bi šel!«

»Tudi žganja bo zadosti.«

»Pojdem.«

»Jakob je umrl, Jakob Nesreča!«

Andrejaž se je zasmejal.

»Za njim ne bomo jokali. Toda nesel bom, če je treba.«

»Zvonjenja pa ne bo in tudi duhovnika ne!«

Izpustil je sekiro in je pogledal nezaupen, kakor da bi se bal goljufije.

»Obesil se je!«

Andrejaž je nekaj časa pomislil.

»Koliko, pravita, da bo žganja?«

»Zadosti.«

»Denarja pa nič?«

»Dvajset krajcarjev.«

Opri se je z obema rokama ob sekiro, premišljeval je dolgo, naposled je izpregovoril.

»Pojdem, ampak nerad. Nekrščanski pogreb bo, greh bo zraven, toda človek je požrešen, dušo in zveličanje bi prodal za žganje, Bog se usmili! V nedeljo pojdem k spovedi, pa naj pride zraven še ta nemarnost, ena več ali manj!«

Tako sva dobila pogrebca; trije smo bili zdaj.

»Če bi rekla še Žabarju?« se je domislil Peter.

Zavila sva v klanec; visoko nad vasjó, vrhu klanca, je samevala že med lazi, v kamenitem, nerodovitnem polju žalostna koča Žabarjeva. Sedel je na pragu in je gledal na naju s svojimi velikimi, vodenimi, plahimi očmi. Bos je bil, sedel je sključen in je oklepal kolena z obema rokama.

Na obrazu se ni poznalo Žabarju, je li mlad ali star, čisto brezizrazen, top in miren je bil; lasjé so bili zelo svetli in mehki, še bolj svetla, redka, mahovita brada mu je poganjala po obrazu, visoko v lice. Njegovega resničnega imena nisem vedel; od zore do mraka se je potepal po farí, spal pa je doma pri materi. Pravili so, da je drugače čisto spodoben in pameten človek, tih in len; edino če so klicali paglavci za njim: »Žaba! Žaba!« je pobegnil prestrašen in je bežal do doma in celó če je ugledal resnično žabo, pohlevno

čepečo kraj luže in strmečo nanj z velikimi neumnimi očmi, je prebledel in se je tresel.

»Ali bi šel za pogrebca?«

Pokimal je.

»Jutri opoldne; lepo se napravi, dvajset krajcarjev boš dobil.«

Pokimal je v drugič.

»Naravnost k meni pridi, pojdeva skupaj!«

Opravila sva in sva šla.

»Morda pa le ni bilo prav, da sva vabila Žabarja!« je opomnil Peter v skrbeh.

»Saj ni treba, da bi hodili mimo luž in žab!«

Še k mizarju sva se napotila, da bi rakev naročila. Ko sva šla mimo farovža, je gledal župnik skozi okno in naju je veselo pozdravljal.

»Kako sta opravila? Ali že imata pogrebce?«

»Imava jih!«

»Nikar ne reci, kdo bo nosil!« je zašepetal Peter.
»Ni treba, da bi se smejal.«

»Pridite tod mimo... rad bi videl ta pogreb!«

»Vsaj z malim zvonom bi malo zaklenkali!« je zaklical Peter.

»Še s kravjim zvoncem ne!« je odgovoril župnik in se je smejal tako prijazno, kakor da nama je bil razodel nekaj zelo prijetnega.

Mizar je stal na dvorišču v zelenem predpasniku; pravkar se je bil prepiral z ženó in je stopil iz veže, ves zaripljen v obraz; starec je bil, nekoliko upognjen, z rdečimi, zdravimi lici in belimi lasmi.

»Kaj pa vidva?« naju je ogovoril neprijazno.

»Rakev sva prišla naročit.«

»Za koga?«

»Za Jakoba Nesrečo!«

»Kaj je umrl?«

»Obesil se je!«

Rdeči obraz je zardel še bolj.

»Pa sta prišla k meni po rakev? Zbijta jo samá, če je vajin brat!«

»Bi jo zbila, pa nimava ne lesá ne žrebljev in tudi časa je premalo.«

»Storita kakor vaju je volja; za obešenca ne bom zbijal rakve.«

»Saj ni potreba, da bi bila imenitna rakev... ampak nekaj le mora biti... tako ga ne moreva zakopati... da bi mu prst ležala na obrazu in na očeh in bi mu silila v usta... pomislite!«

Gledal je nekaj časa, nato se je nasmehnil hudo-mušno, skoro zaničljivo.

»Čudno, da se prej nisem spomnil! Dobro! Rakev bosta dobila, še zastonj jo bosta dobila, prav lepo rakev!«

Šla sva z njim preko dvorišča. V kotu, blizu svinjaka, je slonela rakev ob zidu; velika, črna rakev z belim križem na pokrovu.

»To rakev vama prepustim zastonj; če je prekratka, naj se falot malo skrči. Toda križa ne dam, križ je treba zamazati!«

Takoj je prinesel lonec in je premazal križ s črno barvo

»To je namreč tista rakev, ki jo je napravil največji potepuh, kar jih je živelo kdaj na svetu. Prišel je, popoten delavec, in se je delal sila poštenega; še pokrižal se je, preden je začel s tem delom. Ampak drugi dan, komaj je bila rakev dovršena, me okrade dodobrega in izgine brez sledú; celó pipi mi je ukradel in moji ženi predpasnik, ker mu je ležal napot... Le vzemita to rakev; tat jo je delal za razbojnika!«

Vzela sva rakev in sva šla.

»Ob pogrebu bova molila še očenaš za tistega potepuha!« je rekel Peter, ko sva stopila na cesto.

Dolga je bila pot in zelo čudna. Na pragu so stali ljudjé in so gledali za nama; nekateri so gledali mrko in zlovoljno, drugi so se smeiali. Midva pa sva čutila v srcu, kako je legala na naju senca Jakobova, vse sovraštvo in zaničevanje, ves temni delež Jakobov od pravičnih ljudí.

Trudna sva bila in molčala sva žalostna, ko sva se vrnila v brlog. Položila sva mrtveca v rakev, Peter pa je legel na plahto in je takoj zaspal. Ko sem gledal njegov upali, trudni obraz, sem se čudil, kako podoben je bil Jakobu, spečemu v rakvi. Mlajši je bil, nekako mirnejši in nežnejši, toda bila je tudi na njegovem obrazu tista uporna bridkost, ki oznanja osamljenca. In vendar me je obšla takrat tiha, sladka zaupnost: Ti se ne boš zmotil; kakor si nežen, ne boš se udal...

Prečudno smešna vest, strahotno smešna, kakor glas o polnočni predpustni burki na pokopališču, se je razneslo po fari. Vest o pogrebu, kakršnega še ni videl krščanski svet. Prihajali so ljudjé v kotlino, stali so v gručah na cesti, razgovarjali so se pred hišami in so se smeiali

»Kje pa je obešenec, kaj še ne pridete kmalu z njim?« je zaklical nekdo pred brlogom.

Žabar je sedel na kameniti skrinji, gledal je v tla in je majal z glavo. Črno suknjo je bil oblekel, Bog vedi, kje jo je dobil, in tudi škornje je imel. Andrejaž je slonel ob zidu in je klel. Sklonil se je časih, vzdignil je veliko steklenico, ki je stala na tleh ob rakvi, in je pil.

»Kakor mi vere, žal mi je, da sem prišel. Toda zdaj sem že pil, zdaj ne pomaga nič!«

Peter se je stiskal k meni in solze so mu lile po licih.

»Kaj pa hočejo še zdaj? Saj je že mrtev! Vsaj zdaj bi ga pustili pri miru!«

Krik in smeh paglavcev je segal do nas.

Tudi meni je bilo čudno pri srcu.

»Kaj bi ne bilo boljše, Peter, če bi ga zgrebla samá, tiko, v mraku, da bi ne zijali ljudjé?«

»Ne... vpričo ljudí... Tudi on sam bi rekel, če bi ga vprašala: vpričo ljudi!«

Celó Andrejaž je ugovarjal.

»Zdaj smo že tukaj... zdaj smo že natočili, pa še izpijmo!«

Poveznili smo pokrov; zabili smo žreblje.

»Zbogom, Jakob... lepo te bomo zakopali!« je zaklical Peter in je jokal.

»Vzdignimo!«

Vzdignili smo; Peter in jaz sva bila premajhna, zato je bila rakev spredaj globoko nagnjena. Stopili smo iz brloga ter se napotili na Golgato.

Že od začetka se je naključila sitnost. V procesiji so se podili paglavci pred nami, preko mračne kotline, po klancu navzgor. Nenadoma se je okrenil umazani paglavec, skočil nam je naproti in je zakričal.

»Žaba! Žaba!«

Takoj je izpustil Žabar rakev, da bi pobegnil. Andrejaž ga je zgrabil za roko, rakev se je zazibala in bi se bila skoro zvrnila, Peter se je opotekel.

»Ti prokleti norec ti!« je kričal Andrejaž. »Kje pa vidiš kakšno žabo, kje jo vidiš? Še enkrat mi izpusti, pa te bom stresel za lase. — Ti pankrt tam spredaj pa še eno besedo zini in občutil boš bridko, kdo je Andrejaž! — Lep pogreb, res; ni vreden žganja!«

Paglavec je pobegnil, Andrejaž pa je klel še dolgo.

Komaj smo stopili na cesto, je šla naša procesija skozi vas ob živem, glasnem špalirju. Videl sem, kako so se družili k nam čudni ljudjé, ki jih nisem poznal in jih prej nikoli nisem opazil. Bosi, razcapani, umazani; obrazi temni in sirovi, oči v tla uprte. Molčé so se pridružili, molčé so šli s procesijo in nihče ni vedel, odkod so bili, kedaj so prišli, iz katere veže so hušknili.

Tudi Peter jih je ugledal in viden sem, kako se je med solzami nasmehnil, z zadovoljnim, otroško prešernim nasmehom.

»Saj sem vedel, da bo velika naša procesija!« je izpregovoril: »Vesel bi bil Jakob, da bi jo viden . . . veliko bratov mu je bilo rojenih!«

Prišli smo mimo županove hiše; stal je na pragu, držal je v roki smodko in se je smejal od srca. Tudi brivec je stal na pragu, na drugi strani, in je zaklical preko ulice.

»Takole jih zajemite, župan, kakor so skupaj . . . pa ne bo več v fari tatov in razbojnikov.«

Takoj se je oglasil Andrejaž.

»Ti sam si tat in razbojnik, brivec! Rajši nosim obešenca, kakor bi nosil tebe . . . ta se je obesil sam, tebe bo pa rabelj!«

Ljudjé so se smeiali brivcu in Andrejažu, jaz pa sem viden dobro, da je bila skrita za glasnim smehom tiha, globoka sovražnost; usta so se smejala, iz mrkih oči pa je gledala zloba.

Ob procesiji, na obeh straneh, namesto pogrebcev s prižganimi svečami, so se podili bosi paglavci. Namesto molitve duhovnikove je spremljajal Jakoba prešeren smeh.

Z zardelim obrazom se je ozrl Peter proti meni.

»Bolj je vesel teh paglavcev in teh potepuhov, nego bi bil vesel črnih pogrebcev in župnikovih litanij.

Še v najbolj cesarskih mislih ni mislil pač nikoli, da bo tako imeniten njegov pogreb!«

»Glejte jih, glejte!« je kričal izza plota kmet in je kazal na nas z iztegnjeno roko. »Žbrali so se berači in razbojniki iz cele džele, saj jih je kakor listja in trave... črna vojska gre, ljudje božji... toča in kuga!«

Morda so bile dolge, prečute noči, morda je bila bridkost, ki je ležala težko na mojem srcu... truden sem bil in šel sem kakor v sanjah.

Župnik je slonel ob oknu, ko smo prišli mimo; njegov obraz pa ni bil več vesel, temveč teman je bil in resen.

»Molite vsaj, molite!« je zaklical. »Odkrijte se, razbojniki!«

Takoj smo se odkrili in Andrejaž je začel moliti s hripavim, pijanim glasom.

Ko smo došpeli na pokopališče, je bilo že polno ljudi; stali so tam z radovednimi, na smeh pripravljenimi obrazi, kakor da bi se nadejali kratkočasne komédije. Andrejaž je molil še zmirom in mi vsi smo molili z njim; v srca nas vseh, vse te dolge procesije, je bila legla nenadoma tiha resnoba.

Nesli smo rakev v kot, ki je bil ograjen s plotom in porastel s praprotjem in osatom. Tam je bila izkopana jama, lopata je še ležala poleg, grobarja pa ni bilo.

»Blagoslovljene vodé ni in ne kropilnika!« se je ozrl Andrejaž. »Če ni duhovnika, še tega ni treba; tudi tako bo spal.— Ovijte vrvi, zgani se, ti rogovilež tam... spustimo ga!«

Spustili smo rakev v jamo in vsi, kolikor nas je bilo, smo zgrabili po pest prstí in smo jo vrgli na rakev, bratu zadnji dar. In videl sem, da nas je bilo

veliko. Zmirom so prihajali drugi, rastli so kakor iz zemlje, kakor iz teh nasutih gomil, izpod križev tam, in vsi so si bili podobni, vsi so gledali temnó in mrko, vsi so molčali.

Stal sem ob jami; silna, vroča žalost mi je stiskala srce kakor pesti.

»Vi vsi, ki ste mu bratje...«

Ne vem, kaj sem hotel govoriti, slišal sem svoje besede kakor iz daljave; Peter je slonel ob meni in je zaihtel.

V tistem trenotku se je razlegel po pokopališču čuden krik; nekateri ljudjé so se smeiali, drugi so bežali prestrašeni. Razmeknile so se vrste, prikazala se je ženska pred nami, tik pred jamo. Mestno je bila oblečena, klobuk je imela na glavi in od klobuka je visel dolg črn pajčolan; vsa blatna je bila, prašna in žasopla, kakor od dolge poti. Njen obraz je bil bel in zelo upal, njene velike črne oči so gledale nemirno, kakor blodeče v vročici. Videl sem jo in sem jo takoj spoznal.

»Usmilite se me, ljudjé krščanski, njegovi bratje... jaz sem ga proklela, moj je greh... moja kletev leží v njegovem grobu... težko leží na njem...«

Hotela je poklekniti, vzdignila je sklenjene roké, toda nenadoma se je okrenila.

»Kaj pa se ti smeješ tam, ti paglavec nesramni? Če je bil devetkrat proklet, prej je našel pot v nebesa, nego jo boš ti našel, tatinska duša!... Zakaj me tako gledate? Kaj sem vam storila?«

Ozirala se je nemirno, ugledala je župnika med vratmi in je hitela proti njemu preko pokopališča; spotikala se je ob gomile, krilo je bilo predolgo in jo je oviralo.

»Čemu pa se režite tam na pragu? Do praga ste lahko prišli, do groba niste mogli? Zakaj mu

niste zvonili? Za vašim pogrebom še pes ne bo lajal!«

Župnik se je okrenil in je naglo pobegnil. Ob zidu je slonel kmet, prižigal si je pipo in je izpregovoril napol smeje, napol zlovoljno.

»Če si njegova mati, bi bila gledala prej!«

Ženska se je zgrudila na kolena predenj, kmet je pljunil v stran in je šel.

»Kdo je to? Kaj je to?« je klical Peter in je veš trepetal. Potepuhi so stali mirno in so poslušali; stvar jih je najbrž samo toliko zanimala, kolikor je bila komedija.

Z dolgimi koraki je prišel birič, krivonog, rdečenos in nikoli trezen človek. Stopil je pred žensko, pogledal jo je najprej pazljivo, nato jo je prijel za roko.

»Kakšne stvari pa počenjate na pokopališču? Čemu pa ste gosposko oblečeni, če ne veste, kakšno vedenje se spodobi? Zdaj pa le kar brž z mano, da Vam bo župan povedal svojo molitvico!...«

Kakor v omotici sva se vrnila s Petrom v vas; naravnost v kotlino sva se napotila, v zapuščeni dom. V temi se me je oklenil Peter, čisto pred obrazom sem videl njegove velike, svetle oči.

»Tisto noč, ko sva čula... ali veš, kje je bil tisto noč... Šel je in ji je poljubil roko in je bil odrešen... Roko ji je poljubil, ko je spala, ona pa je vstala nemudoma in se je napotila...«

Zajokal je Peter, jokal je dolgo v noč in je obolel. Ko je vstal, ob pozni jeseni, je bil tih in miren, kakor človek, ki je zgodaj spoznal... Jaz sem šel iz tistih krajev in le v bridkosti, le v tihi osamljenosti se spominjam nanje, spominjam se nanj, ki je bil v bridkosti moj brat.